

תקשורת, ביטחון וכלכלה בישראל: השתקפות הדיונים על תקציב הביטחון בעיתונות הישראלית בין השנים 1974-2015 כמקרה מבחן

Les relations entre médias, défense et économie au sein de la société israélienne – Etude de cas: la couverture par la presse des débats sur le budget du Ministère de la Défense entre les années 1974-2015

גדי שבת

בהנחיית פרופ' יחיאל לימור ופרופ' גדעון קוץ, אוניברסיטת פריז 8, 2020

המחקר עוסק בסיקור תקציב הביטחון ובדיווח עליו בעיתונות בישראל, במטרה לבחון את התפתחות השיח העיתונאי בישראל על תקציב הביטחון ואת השינויים שחלו בו במהלך העשורים האחרונים. השאלה שעמדה בבסיס המחקר הייתה אם מאמצע שנות השבעים של המאה העשרים חלו שינויים בדפוסי הסיקור בעיתונות של נושא תקציב הביטחון בדיווח החדשותי ובפרשנות העיתונאית, ואם כן – מה היו השינויים ומאפייניהם, בהיבטי היקף הסיקור, תכניו ומסגורם?

עבודת המחקר עוסקת בהשתקפותן של סוגיות אלה בעיתונות המודפסת במשך 42 שנה (1974-2015), על השינויים והתמורות המשמעותיות שחלו במעמדה הכלכלי של ישראל, בתפיסות ובגישות רווחות בסוגיות כלכלה וחברה, ביחסים הצבאיים-אזרחיים ובהיבטים הנוגעים לעולם התקשורת – בתפיסות המקצועיות של הסיקור התקשורתי, בשינויים שחלו במעמדו של העיתון המודפס ובמבנהו. שני העיתונים שנבחרו לניתוח הם ידיעות אחרונות והארץ.

המחקר נשען על מסורת מחקרית שרואה בתקשורת זירה ומרחב סימבולי שמשקפים את המאבק הפוליטי ובה בעת משמשת גם כמשאב ציבורי שעליו נאבקים השחקנים הפוליטיים. גיבוש תקציב מדינה הוא תהליך של קביעת סדרי עדיפויות מדיניים, כלכליים וחברתיים ועימותים בין אינטרסים שונים ובין מגזרים. לתהליך קביעת תקציב מדינה במדינה דמוקרטית יש תמיד גם היבט תקשורתי: התקשורת משמשת כזירה להעברת מסרים, להצדקת תביעות תקציביות ולהשפעה על מקבלי החלטות. מציאות זו תורמת

לשימוש בתקשורת כערוץ לצבירת תמיכה ולגיבוש הסכמה ולגיטימציה ציבורית. על כן חלק ניכר מהמאבקים בין האליטות ובין הקבוצות השונות בחברה, שחקנים וכוחות פוליטיים וחברתיים, ישתקף גם באמצעי התקשורת ויקבל בהם ביטוי. המחקר הנוכחי חלוצי בכך שהוא בוחן נושא תקציבי-כלכלי בפריומה תקשורתית: היחסים הצבאיים-אזרחיים וביטויים התקשורתי ב"שגרה אזרחית" ולא במציאות של מלחמה. כמו כן הוא בוחן את היחסים שבין הצבא לאזרחים ואת ביטויים התקשורתי בהקשר כלכלי-תקציבי. הממצאים הראו כי הסיקור של תקציב הביטחון נמוך יחסית, הן ביחס לשיעורו בעוגת התקציב הלאומית הן ביחס למעמד של הנושאים הביטחוניים בסדר היום. קשה להצביע על גידול בסיקורו במשך השנים, אף שחל גידול בסיקור נושאים כלכליים, אך מבחינה תוכנית ותמטית מצביעים ממצאי המחקר על תמורות משמעותיות.

עם זאת ניכר גיוון בשיח העיתונאי על תקציב הביטחון, המתבטא בקולות ובתבניות פרשניות המייצגות תפיסות עולם ואידיאולוגיות שונות. מאמצע שנות השמונים ואילך ניכרת עלייה עקיבה בנרטיב הביקורתי, הנשען על היגיון חברת השוק והתמה הניאור-ליברלית.

התחזקות התקשורת הכלכלית בישראל מסוף שנות השמונים של המאה העשרים, שבאה לידי ביטוי בייסוד עיתונים כלכליים ובהרחבת המוספים הכלכליים בעיתונות, חיזקה גם את השיח ביקורתי על התקציב של מערכת הביטחון. התמה הכלכלית נעשתה דומיננטית בשיח על תקציב הביטחון.

ככל שהתעצמה מדיניות כלכלת השוק העמיקו הפערים החברתיים ואי השוויון הכלכלי, ואלה באו לידי ביטוי גם בשיח על תקציב המדינה. מאמצע שנות התשעים אפשר לזהות את השפעתו של השיח החברתי של "הלובי החברתי" בכנסת ובמפלגות חברתיות. מתחילת שנות האלפיים ניכר שגם המסרים החברתיים זוכים לנוכחות משמעותית שהיא לעומתית לנרטיב הביטחוני גם בשיח העוסק בתקציב הביטחון.

השיח הביקורתי ברוח "חברת השוק" התעצם לאחר ההחמזה הצבאית במלחמת לבנון השנייה (2006). תחושת ההחמזה הצבאית תורגמה על ידי הכתבים הכלכליים, על בסיס התשתית האידיאולוגית הניאור-ליברלית שהתפשטה מאמצע שנות השמונים, לביקורת חריפה על ניהול המשאבים, ולתביעה לקיצוץ (או לפחות להגדלה פחותה) בתקציב הביטחון. כאשר התמה הביטחונית שלטה בשיח, לאחר מלחמת יום הכיפורים, הביקורת על הצבא לא תורגמה לתביעה דומה במישור הכלכלי-תקציבי. להפך – ההסכמה הגורפת בעיתונות הייתה שתקציב הביטחון חיוני לתיקון הליקויים, ליישום הלקחים ולהכשרת הצבא לאתגרים הביטחוניים העתידיים. בשיח כלכלת השוק הביקורת שונה והתביעה הפוכה. לאחר המלחמה התביעה בעיתונות לקיצוץ בתקציב הביטחון התעצמה מאוד. היה בכך ביטוי לשינויי נרטיבים ותבניות פרשניות בשיח העיתונאי בנושא תקציב הביטחון.

"לא עוד מדור בתוך עיתון אלא עיתון בתוך מדור": התפתחות עיתונות הספורט בארץ ישראל ובמדינת ישראל (1919-2000)

Les médias sportifs en Israël et pendant la période pré-étatique (1919-2000):
histoire, évolution, caractéristiques

חנן תומר

בהנחיית פרופ' יחיאל לימור ופרופ' גדעון קוץ, אוניברסיטת פריז 8, צרפת 2020

מחקר זה בחן את התפתחות עיתונות הספורט בארץ ישראל ובמדינת ישראל בין השנים 1919-2000. ממצאי המחקר מלמדים כי כל השנים האלה פעלה בישראל עיתונות ועיתונאות ספורט שמקצועיותה אומנם הייתה (ועודנה) מוטלת בספק, אולם אפשר להעריך את התשוקה והאהבה של העוסקים בה לספורט. טווח המחקר, הנפרש על פני 81 שנה, נע בין פרסום מדור הספורט הראשון בעיתונות היומית הכתובה בארץ ישראל באוגוסט 1919 ועד תחילת שנות האלפיים וכניסתה לעולם התקשורת של רשת האינטרנט ככלי להעברת מידע ודיווח. בשנים אלה יצאו לאור בארץ ישראל ובמדינת ישראל 62 יומוני ושבוועוני ספורט בנושאים שונים; בעיקר בכדורגל אולם גם בכדורסל, בטניס, בריצה ועוד. לעיתונים אלה יש להוסיף עשרות מדורי ספורט שפורסמו בגדלים ובנפחים שונים ביומונים ועשרות פרסומים שונים שיצאו לאור בידי אגודות הספורט. ממצאי המחקר מצביעים על התפתחות הדרגתית של עיתונות ספורט בישראל, תחילה יומונים ומאוחר יותר גם שבועונים וכתבי עת ייעודיים. העיתונות היומית סיקרה בצורה מינורית את הספורט בשנים שקדמו להקמת המדינה ומדורי הספורט שלה תפסו מקום מרכזי בעיתונים השונים לקראת שנות החמישים בד בבד עם התמקצעות הספורט במדינת ישראל. לצידה פורסמו יומוני ספורט, שבועוני ספורט, ירחוני ספורט וכתבי עת רבים נוספים. התפתחות הדרגתית זו אפיינה את העיתונות הכללית בארץ ישראל באותן השנים. כמה מאפיינים בולטים בעיתונות הספורט בארץ ישראל ובמדינת ישראל: (א) הספורט בראשית דרכו לא עניין יתר על המידה את עורכי העיתונים, שהשתמשו בו כאמצעי לקידום אג'נדה פוליטית ולא כמטרה. עם זאת, מעורבות הפוליטיקה בספורט לצד העניין ההולך וגובר בו מצד הקוראים תרמו תרומה משמעותית להקמתה של עיתונות הספורט בישראל ולמיסודה. (ב) כתבי עת רבים שסיקרו ספורט נדונו לכישלון כיוון שלא היו להם אמצעים כלכליים להילחם ביומונים שהציעו לקורא חבילת קריאה רחבה ואטרקטיבית יותר, והם לא הצליחו להביא ערך מוסף לסיקור השוטף של נושא הספורט. (ג) עיתונות הספורט תרמה להגמשת השפה העברית, ואף ליצירת שפה עיתונאית משלה.

ארבעה שלבים מרכזיים אובחנו במחקר בהתפתחות עיתונות הספורט בישראל. שלבים אלה מתייחסים להתפתחות עיתונות הספורט בארץ ישראל ובמדינת ישראל, לא רק בהקשר התקשורתי אלא גם בהקשר ההיסטורי, תוך בחינת השינויים הדמוגרפיים והתרבותיים שעבר היישוב היהודי בארץ ישראל. הוגדרו השלבים הבאים:

השלב ההתחלתי (1919-1946). הספורט בארץ ישראל היה בשנים אלה בחיתוליו, כמו גם אמצעי התקשורת. מדור הספורט הראשון בעיתונות הכתובה יצא ב־1919 ביומן דאר היום, מוסף הספורט הראשון בעיתונות הכתובה בארץ ישראל יצא לאור ב־1936 ביומן הבקר, ולאחר מכן החלו להידפס מדורי ספורט קבועים ברוב העיתונים היומיים (הצפה, המשקיף, ידיעות אחרונות ועוד).

שלב הפריצה (1946-1954). מדורי הספורט ביומנים גדלו לא רק בגלל התפתחות הספורט בישראל, אלא גם בגלל הוצאתם לאור בשנים אלה של שבועה שבועוני ספורט שונים: אספקלריה של הספורט (1946-1948), ספורט השבוע (1947), קול הספורט (1948), הספורט הלאומי (1949-1951), ספורט ישראל (1949-1954), ספורט לעם (1951-1954) והספורט החדש (1953).

שלב ההתגבשות וההתמסדות (1954-1984). השלב החשוב ביותר בתולדות עיתונות הספורט במדינת ישראל, המקביל לשנות הוצאתו לאור של חדשות הספורט. יצאו לאור 25 שבועונים, מגזינים וכתבי עת שונים שעסקו בספורט לצד מדורי הספורט בעיתונות היומית שגדלו בשנים אלה.

שלב הדעיכה של עיתוני הנישה (1985-2000). הספורט התכנס אל מדורי הספורט הרחבים בעיתונות היומית. לקראת המילניום החדש נותרו המוספים ומדורי הספורט בעיתונות הכתובה היחידים המסקרים ספורט באופן שוטף.

המחקר התבסס על סקירת עיתונים מארכיון הספרייה הלאומית בירושלים וכלל בדיקה מעמיקה של כל עיתוני הספורט הקיימים בארכיון ועיון בהם, לצורך יצירת רשימה מסודרת של כל עיתוני הספורט היומיים, השבועיים והחודשיים שיצאו לאור בישראל במאה העשרים. חשיבותה של רשימה זו, מעבר להיותה הראשונה והיחידה בישראל, היא בכך שהיא מניחה לפני החוקרים תשתית למחקרים נוספים ורבים בעתיד.

עבודות תזה לתואר שני

רפרזנטציות של חוף הים בתל אביב בתקשורת המגזינית המודפסת בעברית ובקולנוע הישראלי

יניב־משה ביטרן

בהנחיית פרופ' עוזי אלידע וד"ר איבון קוזלובסקי־גולן, החוג לתקשורת והחוג לתרבות הקולנוע, אוניברסיטת חיפה, 2020

עבודת המחקר האיכותנית בחנה את הייצוג של שפת הים בתל אביב ושל הפרקטיקות המתקיימות בשפת הים כפי שהן מוצגות מצד אחד בעיתונות המגזינית המודפסת בעברית, מצד אחר בקולנוע הישראלי בארץ ישראל. חקר השיח התקשורתי על שפת הים נעשה בפרספקטיבה משווה בין מדיה למדיה ובין תקופה לתקופה.

בחלק הראשון של העבודה נבחנו המקורות הביבליוגרפיים המרכזיים במושגי יסוד, קטגוריות ומתודות ניתוח רפרזנטציות וזהות במרחב חוף הים במגזינים בעברית ובקולנוע הישראלי. מכלולי הקטגוריות, המשתנים המתווכים, מבנים והיגדים, ביססו את החיוניות והערך המחקריים של תחומים כמו מסגור הזהות והדימוי, זהות הגוף הישראלי, רפרזנטציות של מרחבים והנרטיב המסופר. נמצא שתקופות נבחרות מסמנות שינויים במטה־נרטיב העברי בהקשרים קולקטיביים לאומיים וקוסמופוליטיים, לצד שינויים שנובעים ומושפעים מטרנדים ואופנות. המחקר מסתייע בשינויים אלה כדי לאבחן תנועות במסגורים ובדימויים של ייצוג וזהות מרחב "חוף הים" בישראל לאורך תקופות של עשורים.

החלק השני מכיל ייצוגים של חוף הים בתקשורת המודפסת המגזינית בעברית ובקולנוע הישראלי. על ידי פרקטיקות המחקר ומתודת הניתוח נבחן שדה המחקר בשפת חוף הים. הממצאים האסתטיים מתאפיינים בבחירת המסגור, המצביע על ייצוג שפת חוף הים כמרחב עם אירועים בעלי משמעות קולקטיבית אידיאולוגית לציבור הקוראים בעברית. נמצא שהזהות אידיאולוגית, ציונית וישראלית, פמיניסטית ומינית, מזרח תיכונית ורב תרבותית ומייצגת קולקטיבים מגוונים בחברה הישראלית. למעלה מכך, הזהות משתנה מציונות לפוסט־ציונות, מסובייקטיביות מופשטת ומסגרת פטריאכלית לסובייקטיביות קונקרטיית והגרוטסקי מה"אחר" לעמעום ה"אחר" ולרב־תרבותיות. הזהות בחוף הים כאיקון נמדדת בקטגוריות ודימויים של ייצוגים ברפרזנטציות משתנות של מרחב חוף הים.

“וגר חסיד עם מתנגד ומקנא עם משכיל ירבץ”: אלכסנדר צדרבוים (ארז) והחסידות

חיה לואיס

בהנחיית פרופ' דוד אסף, החוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב,
2020

אלכסנדר צדרבוים היה דמות ייחודית בגלריית הטיפוסים של ההשכלה היהודית המזרח אירופית. כמו"ל וכעורך של כתב העת העברי החשוב ביותר של משכילי רוסיה, המליץ, ושל כתיבי עת בידיש וברוסית, שלט צדרבוים כמעט ללא עוררין בעולם העיתונות היהודית באימפריה הרוסית במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. צדרבוים הציב עצמו בעמדת הנהגה, וביקש להתוות מעל דפי עיתוניו דרך עתידית לקיומה של החברה היהודית ברוסיה.

העבודה עוסקת בגישתו של צדרבוים לחסידות, ובמקומה הראוי, לשיטתו, במרקם החברתי והתרבותי של יהודי מזרח אירופה. בכך מוסיפה העבודה נדבך למורכבות הרעיונית והחברתית של יחסי החסידים והמשכילים במזרח אירופה במאה התשע-עשרה. בעזרת בחינה שיטתית של גיליונות המליץ בעשור הראשון להופעתו, ובחינת ספרו של צדרבוים, כתר כהונה, אשר יצא לאור בעשור זה, מתוארת השקפת עולמו רבת הרבדים. ההצגה המקיפה של אורחות החיים החסידיים בכתביו חושפת הסתייגות עקרונית מן החסידות כשיטה, לצד דרישה עקיבה לגילוי סובלנות ולקבלת החסידים כחלק אורגני בחברה היהודית בת הזמן.

צדרבוים מוצג בעבודה כמגלם אתוס של השכלה פרגמטית, שתמציתה חיבור בין רעיונותיה הרוחניים על ההשכלה ובין חיי החומר והמעשה. הגמישות האידיאולוגית אשר אפיינה אותו, וזיקתו אל שכבת הביניים של ההשכלה היהודית ברוסיה, באו לידי ביטוי באופיו של המליץ ובלגיטימציה שביקש להעניק לכלל המגזרים בחברה היהודית. תודעת המנהיגות שבה ניחן ומחויבותו ללכידותו הלאומית של הקולקטיב היהודי, עמדו מאחורי חזון האחדות שביקש לקדם. גורמים אלה עיצבו את נקודת המבט הפרגמטית שדרכה ביקש צדרבוים להתבונן גם בחסידים ואפשרו לו לבחון את הדינמיקה בין חסידים ומשכילים, תוך כדי הכרה ביתרונותיו ובמגרעותיו של כל אחד מן הצדדים, וציפייה לסיום המאבק ביניהם.